

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8:649-670

Geliş Tarihi: 11.08.2020

Kabul Tarihi: 06.11.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.779395>

Helallerde İtidal: Vera'

-Kapsamı ve Kazanımlarına Dair Analitik Bir İnceleme-

Esmâ Öztürk*

Öz

İlk dönem İslam toplumunda hâkim yaşam tarzı dünyaya rağbet ve hırsın terki şeklinde tanımlanabilecek bir yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzı "zühd" adıyla sadece bir kavram olarak literatürde anılmakla kalmamış, aynı zamanda tasavvuf tarihinin ilk dönemine de kaynaklık etmiştir. "Kitabu'z-Zühd" ismiyle bağımsız çalışmaların yapıldığı bu dönemin diğer bir eser türü de vera' kavramını müstakil olarak ele alan çalışmalardır. Bu kavramla ilgili hiç de azımsanamayacak ölçüde eser yazılmıştır. Özellikle vera' ile ilgili yazılmış bu eserler referans alındığında aslında vera'nın en az zühd kadar bu döneme damga vurmuş bir kavram olduğu gözlenmektedir. Tarihi süreçte ilk olarak sadece haramlardan sakınma anlamını taşıyan vera', zaman içinde anlam genişlemesine uğrayarak mübâhlardan da kaçınma anlamını içermiştir. Bu çalışmada vera' kavramının ilişkili olduğu bazı kavramlar (takva, zühd, havf, şüphe, vesvese, tebettül) vera' merkeze alınmak suretiyle incelenmiş, vera'nın semantik tahlilinin yanı sıra sadece tasavvuf kavramlarıyla değil İslam hukukunda kullanılan "ihtiyat" kavramıyla da bağlantısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak; vera'nın kişinin ahlakını yansıtan bir boyutu olduğu, ihtiyatın ise teorik çerçevede kullanıldığı görülmüştür. Öte yandan vera'nın; "zühd", "takva", "havf", kavramlarıyla doğrudan, "vesvese", "şüphe", "tebettül" gibi kavramlarıyla da dolaylı yünden bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Vera', Zühd, İhtiyat, Şüphe.

Attention in Halals: Wara'

-An Analytical Review Regarding Its Scope and Benefits-

Abstract

The dominant lifestyle in the early Islamic society was a lifestyle that could be defined as the abandonment of world demand and ambition. This lifestyle was not only mentioned in the literature as a concept with the name of "zuhd", but also was the source of the first period of Sufism history. Another type of work of this period, in which independent studies were conducted under the name of "Kitabu'z-Zuhd", are the studies that deal with the concept of wara' independently. A substantial amount of work has been written on this concept. Especially when these works written about

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, esma.ozturk@hbv.edu.tr

ORCID ID 0000-0001-9704-1498

wara' are taken as a reference, it is observed that wara' was a concept that left its mark on this period at least as zuhd. In the historical process, wara', which meant only avoiding harams for the first time, included the meaning of avoiding mubahs by expanding its meaning over time. In this study, some concepts related to the concept wara' (taqwa, zuhd, havf, doubt, waswasa, tebettul) have been examined by taking wara' in to the center and semantic analysis of wara' as well as the concept of precaution used in the Islamic law is revealed. As a result; it has been observed that wara' has a dimension that reflects the morality of the person and precaution is used in a theoretical framework. On the other hand, it has been determined that wara' is directly related with the concepts of "zuhd", "taqwa", "havf" and indirectly related with "waswasa", "doubt" and "tebettul".

Keywords: Sufism, Wara', Zuhd (Ascetism), Precaution, Doubt.

Giriş

Temellerini Kur'an ve Sünnet'in oluşturduğu ilk dönem İslam toplumunun genel yaşam tarzı "dünyaya rağbet ve hırsın terki"¹ olarak tanımlanabilecek bir yaşam tarzıdır.² Bu yaşam tarzı "zuhd" adıyla sadece bir kavram olarak literatürde anılmakla kalmamış, aynı zamanda tasavvuf tarihinin ilk dönemine de kaynaklık etmiştir.

Tasavvuf tarihinin bu ilk döneminde "Kitabu'z-Zühd" ismiyle bağımsız çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Zühd ve unsurlarını, Hz. Peygamber (s.a.s), ashabi ile enbiyâ ve velilerin zâhidâne hayatından örnekleri içeren bu eserler, tasavvufun doğrudan Hz. Peygamber'e olan bağıını göstermesi açısından önemli kaynaklardır. Ayrıca bu eserler tasavvuf klasiklerinde yer alacak konu başlıklarının belirlenmesinde ve tasavvuf terminolojisinin oluşmasında temel kaynaklardan sayılmışlardır.³

Bu döneminin dikkat çekici diğer bir eser türü de vera' kavramını müstakil olarak ele alan çalışmalardır. Bu kavramla ilgili hiç de azımsanamayacak ölçüde eser yazıldığını görmekteyiz. Bunlardan en eskisi Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî (ö. 238/853)'nin *Kitâbu'l-vera'* isimli eseridir.⁴ Haris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857) de bir eserine *el-Mekâsib ve'l-Verau ve's-Şüphetü ve'l-Beyânu Mebâhisiha ve Mahzûrihâ* ismini vermiş, eserde vera'yla ilgili olarak âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. Öte yandan Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/906) Vera'⁵, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) *ez-Zühd ve'l-Verâ' ve'l-İbâde*, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebû Bekr Abdullah İbn Ebi'd-Dünyâ (ö. 281/894) gibi müellifler de

1 Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ensâri İbn Manzûr, "zhd", *Lisânu'l-Arab*, thk. Emin Muhammed Abdülvehhab – Muhammed Sadık Ubeydî (Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsil Arabî, 1999), 6/97.

2 Kadir Özköse, "Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam-Tasavvufta Dünyevîleşmeye Tepkisel Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 184.

3 Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2017), 63.

4 Tek el yazma nüshası Madrid Biblioteca Nacional'de nr. 5146'dadır. 22 varaklık eser Jorge Aguadé tarafından doktora tezi olarak tahkik edilmiştir. Fuad Sezgin, *Arap İslam Bilimleri Tarihi* (İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2015), 1/415; Tahsin Görgün, "İbn Habîb es-Sülemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 19/513.

5 Sezgin, *Arap İslam Bilimleri Tarihi*, 1/566.

Kitâbü'l-Vera' adıyla eserler yazarak vera'nın kapsamı ve önemi üzerinde durmuşlardır.⁶ Özellikle vera' ile ilgili yazılmış bu eserler referans alındığında aslında vera'nın en az zühd kadar bu döneme damga vurmuş bir kavram olduğu gözlenmektedir.

Bir diğer husus ise vera'nın sadece tasavvufa has bir kavram olmayıp diğer tüm İslâmî ilimler için geçerliliği olan bir kavram olmasıdır. Zira dinde hassasiyet sadece sûflere ait bir durum değil tüm Müslümanları ilgilendiren bir durumdur. Örneğin fıkıhçılar bu kavramı ihtiyat kavramıyla karşılamışlar ve dinde hassasiyet sahibi olup kendini korumaya almak şeklinde açıklamışlardır.

İşte vera' tüm bu yönleriyle tasavvufî bakış açısıyla müstakil olarak ele alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında akademik çalışmalarda zühd başlığı altında çokça kullanılması, bu kavramın derinlemesine tahlil edildiği ve işlendiği intibanı vermektedir. Halbuki kısa bir literatür taraması yapıldığında görüleceği üzere; vera' hakkında yapılmış müstakil bir çalışma neredeyse yoktur. Bu sebeplerden dolayı araştırmamızda vera' kavramının ayrıntılı olarak tahlil edilmesi hedeflenmiştir. Bunun için önce vera'nın kavramsal bir analizi yapılacak, avam-havas-havassu'l-havas ve Hz. Peygamber (s.a.s)'in hayatından vera'ya dair örnekler verilerek konunun kapsamı çizilecektir. Ardından vera'nın kişilere getireceği dünya ve âhiret kazanımlarından bahsedilerek son kısımda da vera' kavramının ilişkili olduğu diğer kavramlar (takva, zühd, şüphe, vesvese) vera' merkeze alınmak suretiyle incelenecektir.

1. Vera'nın Kavramsal Analizi

Vera' sözlük anlamı itibariyle; korkak olmak, zayıf olmak⁷, sakınmak ve korunarak takva sahibi olmak⁸ demektir. Kişinin bu korkaklık ve zayıflığı başka insanlar nezdinde değil, daha ziyade Yaraticısı karşısında duyduğu korku ve zayıflıktır. Nitekim kul söz, fiil ve eylemlerinde kalbi ve âzalarıyla Allah'ın sevmediği şeylerden uzak durarak onlardan sakınmakta ve korunarak takva sahibi olmaktadır.⁹ Ancak bu noktada sakınmak ve korkmak arasında ince bir ayrım gözetilmiş olduğu belirtilmelidir. Şöyle ki; sakınmak organların, korkmak ise kalbin ameli sayılmıştır.¹⁰ Gözün haram bakışlardan korunması örneğinde olduğu gibi, haramlardan uzak durmayı anlatan bu sakınma hali, zamanla anlam zenginliği kazanarak "insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın veya zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak"¹¹ olarak şekillenmiştir. O halde

⁶ Süleyman Uludağ, "Vera", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 50.

⁷ Heyet, "vra", *el-Mü'cemu'l-Vasît* (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1972), 2/1025.

⁸ İbn Manzûr, "vra", *Lîsânu'l-Arab*, 15/272.

⁹ Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *el-Mekâsib ve'l-Verau ve's-Şühbetü ve'l-Beyânu Mebâhisihâ ve Mahzûrihâ*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata (Beyrut: Müesseseti'l-Kütübü's-Sakâfiyye, 1987), 68.

¹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'r-Ruh*, çev. Şaban Hakkı (İstanbul: İz Yayınları, 2017), 2/501.

¹¹ Abdürrezzak Kaşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 583.

başta sadece haramlardan uzak durmak vera' iken daha sonraki dönemlerde helal ve mübâh olanın fazlasından da kaçınmak vera'nın gereğinden sayılmıştır.

Bu durum Râgıp İsfehâni (ö. 5./9. yüzyılın ilk çeyreği)'nin üçlü tasnifinde net olarak görülür. İsfehâni, vâcip olan vera'yı haramlardan uzak durmak olarak tanımlar. Bu vera' türü herkesi kapsar. Mendûb olan vera', kuşkulu şeylerden uzak durmaktır. Fazilet olan vera' ise, mübâh olanların pek çoğundan uzak durmaktır. Son gruptaki vera' sahibi kimseler peygamberler, siddîkler, şehitler ve sâlihlerdir.¹² Onlar mübâhın terkinin Allah için olmayan her şey çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Ancak bu son derece özel bir durum olup umum için geçerli olmadığı belirtilmelidir. Nitekim mübâh olanların terki caiz değildir. Bu, Hz. Peygamberin (s.a.s) sünnetini terk etmek demektir. Evlenmek, uyumak, yemek yemek gibi eylemler Hz. Peygamber (s.a.s) için olduğu kadar herkes için de mübâh olan fiillerdir.¹³ Bunların terki, dinde aşırılığa kaçmayı beraberinde getirir. İtidal üzere yaşayan Hz. Peygamber (s.a.s) bu mübâhların hiçbirini terk etmemiştir. Onun bütün gece uyumadan namaz kılacağını, tüm günlerini oruçlu olarak geçireceğini ve ömrü boyunca kadınlarla hiç evlenmeyeceğini söyleyen üç sahabeye verdiği cevap bunun en açık göstergesidir.¹⁴

Bununla birlikte Müslüman, her şart ve durumda Allah'ın koyduğu sınırları gözetmelidir. Bu sınırlardan helâlin sonu;

Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtünüz. Allah, (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın.¹⁵

denilmek suretiyle ifade edilmiştir. Benzer şekilde haramın başlangıcı da;

(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.¹⁶

¹² Ragıb el-İsfehâni, *ez-Zerfa ila Mekârimi's-Şerfa* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 216-217.

¹³ Muhammed Salih el-Müneccid, *el-Vera'* (Cidde: Zâd Neşriyat, 2009), 21.

¹⁴ Hadis için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir (Beyrut: Dâru Tavk en-Necât, 1422/2001), "Nikâh", 1, (No. 5063); Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (b.y.: Dâru İhya et-Turâsi'l-Arabî, y.y.), "Nikâh" 5 (No. 1401).

¹⁵ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/187.

¹⁶ el-Bakara 2/229.

ifadeleriyle kesin olarak belirtilmiştir.¹⁷ Vera' her iki âyette de belirlenen bu sınırlara yaklaşımdan ve sınırları ihlâl etmekten kurtaran yardımcı bir unsurdur.

Vera' bir makam olması münasebetiyle sūfinin tekrar etmek suretiyle elde ettiği ve kendi sıfatı haline getirdiği ahlâktır. Çeşitli sıkıntılara katlanma, ibadetler, mücâhede ve riyazetler yoluyla şekillenen ve kişide kalıcı hale gelen bu ahlâk, kulun Allah'ın huzurundaki mânevî yerini ve derecesini gösterir. Makam çalışılarak elde edildiği için kesbî olmasının yanı sıra içinde bulunulan makamın bütün hükümlerini yerine getirmeden elde edilemediği için kalıcıdır. Genellikle makamların ilki tevbe, sonuncusu da rıza olarak ifade edilmiştir. Kanaat sahibi olmayan kimse için tevekkül makamının gerçekleşmeyeceği, aynı şekilde tevbe makamını gerçekleştirmeyenin de inâbe makamına geçmesi mümkün görülmemiş; vera'sı olmayanın da zühd makamıyla meşgul olması doğru bulunmamıştır.¹⁸ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, makamlar adeta bir merdivenin basamakları gibidir. Her basamak sırasıyla ve yavaş yavaş çıkılmalıdır.

Vera' Kur'an-ı Kerim'de geçen bir kelime değildir. Hadislerde ise çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s)'in "Kendini ilgilendirmeyen (malâyânî) bir şeyi terk etmek kişinin müslümanlığının güzelliğindedir."¹⁹hadisindeki malâyânî şeyleri terk etmek, vera' olarak yorumlanmıştır.²⁰ Diğer hadislere ise yeri geldiğince değinilecektir.

2. Vera'nın Kapsamı

İbrahim b. Ethem (ö. 161/778 ?) insanlar açısından vera'nın kapsamını dörde ayırır. İlk gruptaki kişiler küçük ve büyük günahlardan sakınanlardır. İkinci gruptakiler maddî durumları veya makamlarındaki değişiklik sebebiyle vera' vasfını yitirenlerdir. İbrahim b. Ethem'e göre bu gruba dâhil olanlar, herhangi bir mevki sahibi değilken, insanların en ufak bir malını yemekten sakınırlar. Fakat onlara herhangi bir yetki verildiğinde durum değişir ve bu şahıslar helal-haram ayırımı yapmadan her türlü malı yemekten sakınmazlar. Üçüncü grup, büyük günahları işlemez ancak küçük günahlara gelince rahatlıkla yapanlardır. (Haram olanlara bakmak gibi.) Son grup ise, günahların hiçbirinden sakınmayanlardır. İbrahim

¹⁷ Ebu Bekr Abdullah b. Ebi'd-Dünya, *Kitâbu'l-Vera'*, thk. Ebu Abdullah Muhammed b. Hamedî'l-Humûd (Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1988), 12.

¹⁸ Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. İmad Zeki el-Bârudî (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, t.y.), 45; Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 172; Zafer Erginli vd., *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 605; Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf (Kahire: Dâru's-Şa'bi, 1979), 132.

¹⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1406/1985), "Hüsnü'l-Hulk", 3; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Marûf (Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslamî, 1998), "Zühd", 11 (No. 2317); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (b.y.: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, t.y.), "Fiten", 12 (No. 3976); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, t.y.), 3/259 (No. 1737).

²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, çev. Ali Ataç vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 2/500.

Ethem'e göre bunlar vera' sahibi değildir. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) de bu grubun tavrını şöyle ifade eder: "Bir adam yüz hususta takva sahibi olsa ve sadece tek bir şeyden sakınmasa ona vera' sahibidir denmez."²¹ O halde vera' sahibi olmak dinde oldukça hassas davranmayı gerektirmektedir. Bu hassasiyet yitirildiği anda vera' da kaybedilmektedir.

Vera' ehli kaynaklarda avâm, havâs ve havâssu'l-havâssın davranış tipine göre de üç tabaka halinde sınıflandırılmıştır. Buna göre avâm; yalnızca kesin olarak haram ve helal olarak sınırı belirtilememiş şüphelilerden sakınan gruptur. Havâs, şüphelilerle karşılaştığında, kalbine gelen hissiyat doğrultusunda o şeyden uzaklaşır. Havâssu'l-Havâs ise çok daha titiz davranarak Allah'tan alıkoyan her şeyi şüpheli sayar.²²

Genel olarak ölçüsünü çizdiğimiz bu davranış kalıplarını somutlaştırarak 3 başlık halinde inceleyebiliriz:

2.1. Avam Açısından Vera'

Bu grupta yer alan kişiler Allah'tan korktuğu için ya da O'na karşı duyduğu sevgiden dolayı günah işlemeyi terk ederek vera' sahibi olur. Bu terkin üç yolu vardır:

İlk aşamada nefis korunmalıdır. Bu, nefsi kusurlu yapacak her şeyden korumayı kapsar. Nefsine değer vermek onu pisliklerden koruyup temizlemeyi gerektirir. Kâmil insanlar nefslerine bu değeri vermiş, onun tezkiyesi için çaba harcamışlardır. Aksi durum yani nefse değer vermemek ise, onu kötülük ve pisliklerin içine atmak demektir. Nefsi azdırmak ve onun dilediğini yapmasına izin vermek kişinin nefsinde yapacağı en büyük kötülüktür.²³

İkinci aşamada güzelliklerin temin edilmesine önem verilmelidir. Bunun için kişinin kötü şeylerle olan meşguliyetini en aza indirmesi hatta tamamen sonlandırması ve sâlih amele yönelmesi gerekir. Kötülüklerin güzellikleri gidereceğine olan inanç bu tavrın yegâne sebebidir.

Son aşamada ise imanı korumak gerekmektedir. Ehl-i sünnet nezdinde iman taatle artar, günahla eksilir. Hadiste de belirtildiği gibi²⁴ günah işlendiği zaman kişinin kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer istiğfar edilirse kalp temizlenir. Dönüp yine günah işlenirse başka bir kara leke oluşur. Günah işlenmeye devam ettikçe lekelerin sayısı artar. Bu şekilde çirkinlikler kalbi karartır. Kalbin nuru söner. İman ise tam tersine kalpte bir nurdur. Çirkinlikler kalpte o nuru götürür. İşlenmeye devam ettikçe iman nurunda azalma yaşanır. Güzellikler ise kalbin nurunu arttırır.²⁵

Yukarıda sayılan bu üç husûsa dikkat etmek avam açısından vera'nın ilk aşamasına ulaşmayı sağlar. Bunun dışında bir aşama daha tanımlanmıştır. Bu aşama;

²¹ Müneccid, *el-Vera'*, 23.

²² Serrac, *el-Luma'*, 48-50.

²³ Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn*, 2/502.

²⁴ Tirmizî, "Tefsîr", 74 (No. 3334); İbn Mâce, "Zühd", 29 (No. 4244).

²⁵ İbn Ebi'd-Dünya, *Kitâbu'l-Vera'*, 9-10.

önemli sayılmayan basit şeylerde bile sınırı aşmayıp takva (korunma) üzere kalmaktır. Bunun sağlanabilmesinin şartı, mübâh olsa da önemsiz pek çok şeyin tamamen veya kısmen terk edilmesidir. Terk edilme sebebi ise temizliğin korunması ve ruhun saflığının bulanmasından korkulmasıdır.²⁶

Kaynaklarda kişinin tüm azalarıyla amellerle desteklenmiş şekilde vera' sahibi olması gerektiği vurgulanmış, sadece kalple ya da sadece dille vera' makbul sayılmamıştır. Aksine Müslümanın kendisini tehlikelere sevk edecek her şeyden uzaklaşarak vera' sahibi olması beklenmektedir. Bu; ister bakma, ister koklama, ister dinleme, ister el ve ayakta olsun söz konusu eylemlerin hepsini kapsamaktadır.²⁷

Bu noktada Muhâsibî (ö. 243/857) "Biri Allah yolunda uzak bir yolculuğa çıkar. Saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir halde ellerini semaya kaldırarak Ya Rabbi, Ya Rabbi diye dua eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram... Hâsılı haramla beslenmiş olursa böyle birinin duası nasıl kabul edilir?"²⁸ hadisinden yola çıkarak şu tespiti yapmaktadır: Dışardan çok ihlaslı görünen bir takım insanlar farkında olmadan yaptıkları bazı yanlışlar nedeniyle aslında vera'dan çok uzaktır. Söz konusu insanlar namaz kılar, oruç tutar, hacca gider, gözyaşı dökerek dua ederler. Bu halleriyle dünyadan el-etek çekmiş, zâhid kul görüntüsü taşırlar. Oysaki aynı insanlar gözleriyle Allah'ın hoşlanmadığı şeylere bakmakta, sinirlendiği zaman kötü söz söylemekte, dedikodu yapmaktadırlar.²⁹ O halde günlük hayatta yaşanan ancak önemsizmiş gibi görünen bu hususların kişinin kemâlâtına giden yolda aslında ne kadar da önemli ayrıntılar sunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

2.2. Havâs Açısından Vera'

Süfyan-ı Sevrî (ö. 161/778) kişinin vicdanında iz bırakan şeyi terk etmeyi vera'nın ölçüsü olarak belirlemiştir. Bu ölçüt genel itibariyle havâssın vera'sının sınırlarını çizmektedir.³⁰

Bu itibarla havâssın vera'sına birkaç örnek verilebilir. Bu örneklerden ilki Muhâsibî'nin yaklaşımıdır. Rivayet edildiği kadarıyla Muhâsibî, babasından kalan yüklüce mirası babasının kaderi inkâr etmesi nedeniyle almamıştır. Hâlbuki bu parayı kabul etse çok daha müreffeh bir hayat yaşayabilirdi, ancak vera'sı gereği bunu yapmamıştır. Ebû Ali Dekkak (ö. 405/1015)'in naklettiği kadarıyla da o, şüpheli bir yemeğe el uzattığında orta parmağındaki bir damar atmaya başlar ve yaklaşmama konusunda onu uyarırdı.³¹

Muhâsibî'nin şüphelilere karşı tavrı, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)'nin bir rivayetinde de anlatılır. Cüneyd-i Bağdâdî daha çocukken bir gün Muhâsibî onun

²⁶ İbn Ebi'd-Dünya, *Kitâbu'l-Vera'*, 11-12.

²⁷ Müneccid, *el-Vera'*, 24.

²⁸ Müslim, "Zekât", 19 (No. 1015); Tirmizî, "Tefsir", 3 (No. 2989); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/523 (No. 17999).

²⁹ Muhâsibî, *er-Riâye- Kalp Hayatı*, çev. Abdülhakim Yüce (İstanbul: Işık Yayınları, 2005), 1/52.

³⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 212.

³¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 58.

evine gelir. Bu sırada Muhâsibî açtır. Cüneyd ona bir tabak yemek getirir. Muhâsibî, bir lokma alır ancak bir türlü yutamaz. En sonunda da ağzından çıkarıp atar. Çocuk Cüneyd, onun bu şekilde hareket etmesinin sebebi anlayamaz. Birkaç gün sonra karşılaştıklarında davranışının nedenini sorar. Muhâsibî de “Evet, o zaman açtım. Evinde yemek suretiyle seni memnun etmek istedim. Fakat benimle Allah arasında bir akit vardır. Bu akit, helal olması şüpheli bir yiyeceği boğazımdan geçirmemesi şeklindedir. O gün Allah bana o lokmayı yutma imkânı vermedi.” der ve yemeğin kaynağını sorar. Cüneyd de bitişik komşudaki düğün evinden geldiğini söyler. Vera’ ehli Muhâsibî’nin yemeği yiyememe sebebi belli olmuştur. Günler sonra Cüneyd onu yeniden evine davet eder. Bu sefer evdeki kuru ekmek parçalarını ikram eder. Muhâsibî’nin cevabı düşündürücüdür: “Bir fakire bir şey sunacağı zaman böylesini sun.” der.³²

Görüldüğü gibi Muhâsibî, daha küçük bir çocuk olan Cüneyd-i Bağdâdî’ye nasıl vera’ sahibi olunacağını helal lokma üzerinden anlatmıştır. Kuru ekmek de olsa en güzel yemek şüphe durumundan arınmış helal yemektir. Muhâsibî’nin sergilediği tutum hadiste “Müftüler her ne kadar fetva verseler de sen gönlüne danış.”³³ şeklinde ifade edilmiştir. O halde vera’ konusunda belirleyici ölçüt kişinin vicdanı olmalıdır. Ayrıca başka bir hadiste³⁴ de günahın kişinin gönlünde darlık getiren şey olarak tanımlanması bu mevzuyu destekleyen delillerdendir.

Öte yandan Bısr Hafî (ö. 227/841)’nin kız kardeşinin vera’sı da havassın vera’sını sunması açısından çarpıcı diğer bir örnektir. Şöyle ki, bu hanım Ahmed b. Hanbel’e gelerek geceleyin evinin damında iplik eğirdiklerini, sokaktan her tarafı aydınlatan ve devlet adamlarına ait olan meşalelerin geçtiğini ve bu ışıkların altında iplik eğirmelerinin caiz olup olmadığını sorar. İmam Ahmed, kadının gösterdiği bu hassasiyet karşısında son derece duygulanır ve meşalelerin altında iplik eğirmenin doğru olmayacağını söyler.³⁵

İslam tarihinde vera’sıyla adından söz edilen diğer bir şahıs İbrahim b. Ethem dir. Serî es-Sekatî (ö. 251/865), kendi yaşadığı dönemde verâ’ sahibi dört kişi arasında İbrahim b. Ethem (r.a.)’i de saymaktadır. Onun verâ noktasında hassas olduğunu, vera’ya riayet edemediği durumlarda da her şeyin azıyla yetindiği belirtilmektedir.³⁶

İbrahim b. Ethem’e göre verâ’, kalpte tüm mahlûkatın eşitlenmesidir. Vera’ sahibi kişi kendi günahlarını düşünmekten başkalarının ayıplarını göremez. Kalbe vera’nın yerleşebilmesi için her şeyden önce günahlardan tevbe edilmelidir. Ayrıca vera’ Rabbe karşı zelil bir kalbe sahip olmaktır. Allah’tan başkasına tamahta

³² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 58.

³³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârîmî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412/2000), 3/1649 (No. 2575). Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/523 (No. 17999).

³⁴ Müslim, “Birr”, 5 (No. 2553); Tirmizî, “Zühd”, 52 (No. 2389).

³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 212.

³⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 210.

bulunmamak da vera'nın gereğidir.³⁷ Hırsın ve tamahın azlığı, doğruluk ve vera'yı yerine miras olarak bırakır.³⁸

Burada İbrahim Ethem vera'nın ölçütünü Allah'a kullukta bulmakta, O'ndan başkasına yönelmeyerek tüm sorunlarını Vahdet sahibiyle çözmektedir.

Ebu Said el-Harraz'ın vera' konusundaki düşünceleri de çok dikkat çekicidir. Ona göre vera', zerre miktarınca da olsa halkın zulmünden berî olmaktır ki böylece kişinin en yakınına bile ne bir şikâyet konusu, ne bir davası ve ne de bir isteğinin olmamasıdır.³⁹ Harraz'ın işaret ettiği bu düsturla hareket edildiğinde tüm istek, sıkıntı ve problemler başka bir şahsa ihtiyaç duyulmaksızın Yüce Yaratıcı'yla çözülebilir ve böylece başkalarından en ufak bir beklentide bulunmaya gerek kalmaz.

Sehl de bütün hal ve hareketlerinde vera'ya bağlı olan kimsenin Allah'ın dostlarınca seviceğini belirtmiştir.⁴⁰ Çünkü bu kimse Allah'ın çizdiği sınırlar dâhilinde son derece hassas davranarak başta Yaratıcısının ve dolayısıyla da O'nun sevdiklerinin takdirini kazanacaktır.

Anılan şahısların şüpheliler konusunda gösterdikleri bu hassasiyet, günümüz Müslümanlarına örnek olması açısından mühim görünmektedir.

2.3. Havassu'l-Havass ve Havassu'l-Havas'ın Üsvesi Hz. Peygamber (s.a.s)'in Vera'sı

Şüphesiz İslam dininde en vera' sahibi şahsiyet Hz. Peygamber (s.a.s) dir. Onun hayatı, dinin nasıl yaşanması gerektiği noktasında bize örnek teşkil eder. Bu, vera' için de geçerlidir. Şu örnekler onun vera' konusundaki titizliğini göstermesi açısından yeterlidir:

Bir gün Ashabtan biri Hz. Peygamber'e tabakla hurma getirmiştir. "Sadaka mı hediye mi?" diye sorunca bu şahıs "Sadaka" demiş, Hz. Peygamber (s.a.s) de onu kabul etmeyip Ashâb-ı Suffeye götürmesini söylemiştir. Bu sırada yanında bulunan torunu Hz. Hasan (r.a.) tabaktan bir hurmayı alıp ağzına atınca Hz. Peygamber hemen müdâhale edip onu ağzından çıkarttırmış ve sonra da şöyle buyurmuştur: "Biz Muhammed ve ev halkı [Ehl-i Beyti] sadaka yemeyiz, bize sadaka helâl değildir!"⁴¹

Hz. Peygamber (s.a.s) helal rızka çok önem vermiştir. Bu tutumu Hz. Aişe'nin mümin kimdir? sorusuna verdiği cevapta apaçık dile getirilmiştir. " Ya Aişe, mü'min; akşam olunca yediği yemek nereden diye sorup, tedkik edendir."⁴²

³⁷ Ebû Kasım Ali b. Hüseyin İbn Asakîr, *Tarihu Medineti Dimaşk*, thk. Ahmed b. Mahmud – İbrahim b. Abbas (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990), 6/338.

³⁸ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ* (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1979), 8/35.

³⁹ Ebu'l-Hasan es-Sircânî, *Sufism, Black and White- A Critical Edition of Kitâb al-Bayâd wa-l-Sawâd*, ed. Bilal Orfali – Nada Saab (Leiden: Brill, 2012), 93-94.

⁴⁰ Sircânî, *Sufism, Black and White*, 94.

⁴¹ Buhârî, "Zekât", 60 (No. 1491); Müslim, "Zekât", 50, (No. 161).

⁴² Ebû Said el-Harraz, *et-Tarîku illallah Kitâbu's-Sıdk* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1119), 42.

Hiz. Peygamber (s.a.s)'in verdiği bu ölçüt, bütün Müslümanlar için geçerli aslı asgarî sınırdır. Hemen her gün mü'minin bu sorgulamayı yapması, rızkının temizliğini kontrol etmesi hem kendi hem de kendinden sonra gelecek nesillerin temiz, erdemli, helal-harama dikkat eden şahsiyetler olmasına imkân vermesi bakımından son derece mühim görünmektedir.

Helal ve haramlar noktasında Hiz. Peygamberin (s.a.s) bu hassasiyeti Hulefa-i Râşidin ve Ashabta da karşılık bulmuştur. O'nun en yakınındaki Hiz. Ebûbekir (ö. 13/634) (r.a) tıpkı Hiz. Peygamber (s.a.s) gibi şüphelilerden sakınma konusunda son derece titiz davranmış, helal lokma yemeye özen göstermiştir. Bir gün yediği yemeğin şüpheli olduğunu anlayınca hemen istifrağ etmiş ve şunları söylemiştir:⁴³ "Eğer bu lokma canım çıkmadan çıkmayacak olursa yine de zorlardım. Çünkü ben Allah Rasûlü'nü şöyle buyururken işittim: "Haramla beslenen vücuda yakışan cehennemdir."⁴⁴

Görüldüğü gibi Hiz. Ebubekir (r.a.) şüphelileri haram gibi kabul ederek onlardan uzaklaşma yoluna gitmiştir. Öte yandan vera' noktasında O'nun en çok dile hâkim olmanın zorluğunu belirtmesi⁴⁵ ve çok konuşmamak için ağzında çakıl taşı taşınması dikkat çekicidir. Nitekim dili korumak, altın ve gümüşü korumaktan daha zor bulunmuştur.⁴⁶

3. Vera'nın Kazanımları

Kaynaklarda iman ve ihsan mertebelerinin en yükseklerinden sayılan vera'nın pek çok faydası sayılmıştır. Bu faydalar, hem dünya hem de âhiret kazanımlarını içerir.

Her şeyden önce vera' kişinin kurtuluşuna vesile olarak görülmüştür. قد افلح من تركي (A'lâ 87/14) ifadesindeki تركي fiilinin Katâde (ö. 117/735) tarafından "vera'yla iş yapan kimse" olarak yorumlanması bunun delilidir.⁴⁷ Âyetin tefsirine göre, vera' sahipleri kurtuluşa eren kimselerden olacaktır.

Öte yandan vera', kıyamet gününde hesabın hafif olmasının sebebi sayılmıştır.⁴⁸ Vera' gözetilerek yapılan her iş bereketlidir. Ayrıca vera', hasenatın çok yapılmasına bir vesiledir. Bu nedenle az vera', çok amelden makbul görülmüştür.⁴⁹

Vera' sahibini hem Allah'ın hem de kulların seveceği ifade edilmiştir. Zira bu kişi tüm eylemlerinde titiz ve düşünceli hareket etmekte ve insanlara hatta hiçbir

⁴³ Serrac, *el-Luma'*, 132.

⁴⁴ Tirmîzî, "Cum'a", 79.

⁴⁵ Hatice Çubukçu, "İslam Tasavvufunda Hiz. Ebubekir'in Yeri", *Akademik Bakış Dergisi* 66 (Mart-Nisan 2018), 420.

⁴⁶ İmam Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 1992), 3/253; Abdülmelik Muhammed İbrahim en-Nişaburî el-Harkûşî, *Kitâbu Tezhîbi'l-Esrâr*, thk. Bessam Muhammed Bârud (Abu Dabi: El-Mecmau's-Sekâfi, 1999), 113.

⁴⁷ Müneccid, *el-Vera'*, 36.

⁴⁸ İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/20.

⁴⁹ İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 8/243.

mahlûkata zararı dokunmamaktadır. Böyle bir kimse Allah tarafından sevildiği için ettiği duaların da kabul edileceği düşünülmektedir. Nitekim Kuşeyrî ricâlerinden Muhammed b. Vâsi (ö. 123/741) bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Tencereye tuzun yettiği gibi, dua için de az vera' yeterlidir.”⁵⁰ Müminin verasının niyetine bağlı olduğu ifade edilmiş, niyeti doğruysa vera'sının da doğru olacağı belirtilmiştir.⁵¹

Vera'nın bir başka faydası, nefsin kusurlarını ıslah etme sebebi olmasıdır; çünkü insan ne zaman vera' sahibi olursa etrafındakilerin kusurları yerine kendi kusurlarıyla meşgul olur. Bu, tıpkı hastanın diğer hastaların acılarını duymamasına benzetilmiştir. Hastalık esnasında acı çeken sadece kendi derdiyle uğraşır.⁵² O halde kişi sadece kendi davranışlarına yoğunlaşmalı, başkalarını eleştirmemeli, halini düzeltmeye çalışmalıdır. Bu şekilde bireysel öz farkındalıkla toplumsal düzeyde de bir düzelme mümkün olabilecektir.

Vera' ahlâkı güzelleştirmenin sebebidir. Abdülkerîm Cezerî (ö. 1050/1640)'nin “Vera' sahibi kimse asla başkasıyla tartışmaz.”⁵³ demesi ahlâktaki sınırı göstermesi bakımından mühim görünmektedir.

Vera', ilme bereket getirir. Ayrıca vera' âlimin ilminin daha da fayda sağlamasının bir sebebi olarak görülmüştür. Diğer taraftan ulema, hâkimin vera' sahibi olmasını şart koşturmuş; çünkü karar vermek dünyevî görevlerin en üstündedir. İki kişi anlayamadığı zaman ortayı bulma görevi yargıca aittir. Hakkın haklıya tesliminde yargıcın vera' ile hareket etmesi durumunda adalet de sağlanacaktır.⁵⁴ Zikredilen son husus bize vera' ile fikhın bir arada olmasının faziletini göstermesi açısından önemlidir.

Tasavvufun temel hedeflerinden biri de, insanların mâsivâ ile olan ilişkisini koparmak ya da koparmaya gayret etmek olduğu düşünüldüğünde vera' sahibi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanın yanı sıra nefs terbiyesiyle bütün ihtiraslarından kurtulduğu için ölene kadar her davranışını bu minval üzere devam ettirme gayreti içinde olur. Aksine davranış, yani helalden şüpheli olana yaklaşmak ya da bu hususta fazla hassas olmamak ise zaman geçtikçe kişiyi dinî hükümlere karşı kayıtsız davranmaya sevk edebilir. Bu sıkıntılı durum, kişinin vera' ile olan bağının zayıflamasından kaynaklanır.⁵⁵ Demek ki, vera' hali her daim helal-haram dengesinin gözetilmesinde sağlam bir ölçüttür.

⁵⁰ Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhâkî, *el-Câmiu' li Şuabi'l-İman*, thk. Muhtar Ahmed Nedvî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2/1109.

⁵¹ İsfehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 5/230.

⁵² Müneccid, *el-Vera'*, 39.

⁵³ Beyhâkî, *el-Câmiu' li Şuabi'l-İman*, 11/8129.

⁵⁴ Müneccid, *el-Vera'*, 16, 38.

⁵⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2008), 172.

4. Vera'yla Alakalı Kavramlar

4.1. Vera'-Takva İlişkisi

Allah'ın yasaklarından kaçmak, emirlerini tutmak suretiyle O'nun gazabından korunmak anlamına gelen takva; Kur'an-ı Kerim'de iki yüzden fazla âyette zikredilmektedir.⁵⁶ Bu âyetlerde takvanın aşamaları çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Buna göre takvanın ilk aşaması; iman edip şirkten kurtulmaktır. Böylece ebedî olarak cehenneme gitmenin yolu kapatılmaktadır. İkinci aşamada İslam'ın emir ve yasaklarını yerine getirerek ibadet etmek ve böylece kendini azaptan korumaya çalışmak yer alır. Son aşama ise takvanın en üstün mertebesini oluşturur. Bu aşamada Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirdikten sonra kulun tüm benliği ile Allah'a dönmesi ve Allah'tan uzaklaştıracak bütün fiillerden sakınması gerçekleşir.⁵⁷

Takva korkunun yanı sıra çekinme, korunma ve saygı duygularını da barındıran bir kavramdır. Câhiliye devrinde takva; canlı bir varlığın, dışarıdan gelecek tehlikeye karşı kendini korumasını ifade ederken, Kur'an âyetleri nüzul olduğunda maddî bir tehlikeden değil, manevî azaptan ve insanı bu azaba sürükleyecek kötü işlerden korunma anlamını kazanmıştır. Hatta bu anlamıyla da kalmamış, ilerleyen dönemlerde "temiz, saf dindarlık-zühd" manasını almıştır.⁵⁸

Takvanın vera'yla ortak paydası da burada ortaya çıkmaktadır. Her ikisinin temelinde de korku ve sakınma vardır.⁵⁹ Hatta bu iki kavram öylesine iç içe geçmiştir ki birbirinden ayrılması oldukça zordur. Kuşeyrî'nin takvâ ve Zünûn-ı Mısıfî'nin muttakî tanımında bu durum net olarak gözlenmektedir. İlkine göre takva; şirkten, kötülüklerden ve günah olan fiillerden uzaklaşmak, ardından şüpheli işlerden sakınmak, en son olarak da mübâh ve helal olan şeyleri de terktir.⁶⁰ Mübâhları terk noktasında takva, vera' ile bağlantı kurmaktadır. Zünûn'un tanımına gelince o, müttakinin bîatını ancak helal olması şüpheli olan şeylerden koruyarak bu vasfa erişebileceğinin altını çizer.⁶¹

Taatin aslı vera' olarak tanımlanmıştır. Vera', takvanın daha ileri merhalesidir. Takva yasak olanı, vera' ise helâl olması şüpheli olanı terk etmektir.⁶² Muhâsibîye göre vera', bir iş için harekete geçme arzusu belirlediği zaman bunun hak mı yoksa bâtil mi olduğu açıklık kazanıncaya kadar kalbin durup düşünmesidir ki bu bilinç, takvâdan kaynaklanmaktadır. Kalbin durup düşünmesi bir bakıma nefis muhasebesidir. Nefs

⁵⁶ Heyet, *Mu'cemu'l-Elfâzil Kur'ani'l-Kerîm* (Mısır: Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyye, 1390/1970), 2/874-878.

⁵⁷ K. Hüseyin Ece, *İslam'ın Temel Kavramları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 682; Mehmet Gözel, *Kur'an'da Havf Kavramı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013), 16.

⁵⁸ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, 679-681; Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts), 25; Gözel, *Kur'an'da Havf Kavramı*, 12.

⁵⁹ Ebu Bekr Muhammed b. İshak Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf- Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 148.

⁶⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 202.

⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 203.

⁶² Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 167.

muhasebesi de havf ve recâyı gerektirir.⁶³ Rûveym b. Ahmed (ö. 303/915-16) bu noktayı yani insanın nefesine zorluk çıkarmasının vera' ve takva gereği olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

Bir kişinin takva sahibi olup olmadığı nasıl anlaşılır? Bu durum kişinin herhangi bir şeyi kazanıp kaybettiğinde gösterdiği reaksiyonla ölçülmüştür. Şayet bir şeyi elde edemediğinde *hüsn-i tevekkül*; elde ettiğinde *hüsn-i rıza* ve kaybettiğinde *hüsn-i sabır* gösteriyorsa bu kişi takva ehlinden sayılmıştır.⁶⁵ Nitekim Allah'ın hükümlerine saygı göstermek takvadandır. Takva sahibi olmak ise bir bakıma kişinin Allah'a duyduğu imanın gereğidir. Kimin imanı fazlaysa takvası da daha fazla olacaktır.

4.2. Vera'- Zühd İlişkisi

Zühd, Arapça'da "z-h-d" kökünden türer. "Azla yetinmek, bir şeye karşı isteksiz olmak, ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, değer vermemek, yüz çevirmek, terk etmek"⁶⁶ anlamlarına gelir. Sûffiler zühdü, maddî dünyayı ve elde olanı terk etmek değil, dünyaya olan tutku ve hırsı terk etmek, ondan vazgeçmek ve gönülde dünya sevgisini bulundurmamak şeklinde anlamışlardır. Buna göre gerçek zâhid, Allah'ın haricinde tüm isteklerden kalbini boşaltandır.⁶⁷

Zühd ya kişiye faydası olmadığı için ya da tercihen ikinci sırayı işgal ettiği için bazı şeylerden uzak durmaktır. Sözü edilen faydasız veya az faydalı şeylerle meşgul olmak, asıl faydası olan şeyleri kaçırmak demektir. Ya da zararı faydasından fazla olan şeyleri elde etmek demektir. Ancak direkt faydası olan ve doğrudan tercih edilen şeyler de zühd yapmak uygun görülmemiştir.⁶⁸

Kaynaklarda zühdün "tebettül", "takva", "fakr", "tehannüs" ve son olarak da "vera'" ile sıkı ilişki içinde olduğu gözlenmektedir. Bunlardan tebettül; kişinin ibadet ve ihlasla kendini tam olarak Allah'a vermesi, O'na yönelmesidir. Bu yöneliş bazen halktan uzaklaşmayı yani zâhiren ilgiyi kesmeyi gerektirir. Bazı âbidlerin ibadet maksadıyla dağ başlarına, mağaralara çekilmeleri (şikeftiyye) bu tarz bir yöneliştir. Bâtinen tebettül ise Peygamber ve velîlerin uygulamasıdır. Onlar irşad ehlinden oldukları için halkın arasına karışmak zorundadırlar. Bu nedenle onların tebettülü, içsel yönelişi gerektirir.⁶⁹

⁶³ Uludağ, "Vera'", 43/50.

⁶⁴ Abdurrahman Câmî, *Nefehatü'l-Üns*, haz: Süleyman Uludağ - Mustafa Kara (İstanbul: Marifet Yayınları, 1995), 229-230.

⁶⁵ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1000.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 6/97-98.

⁶⁷ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 142-143.

⁶⁸ İbn Teymiyye, *ez-Zühd ve'l-Vera' ve'l-İbâde*, thk. Hammad Selâme (Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1987), 50.

⁶⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasar Rûhu'l-Beyan Tefsiri* (İstanbul: Damla Yayınları, 2012), 9/346.

Her ne kadar haramları, mekruhları, kuşkulu olanları terk etmek, vacip ve müstehab şeylerde taatleri yerine getirme konusunda müşterek olsalar da zühd, vera'dan daha yüksek bir merteye olarak tanımlanmıştır.⁷⁰

Ebû Süleyman ed-Dârânî (ö. 215/830) "Zühde göre vera' neyse, rızaya göre kanaat de odur. Vera' zühdün, kanaat da rızanın ilk merhalesidir."⁷¹ diyerek zühd-vera' ilişkisini tanımlamıştır. Süfyan-ı Sevrî de zühd için "Dünyada iyi şeyleri yemek, lüks kıyafetler giymek zühd değildir. Bilakis zühd, elden çıkana üzülmemek, Allah'ın verdiği nimetlerle de şımarılmaktır."⁷² demiştir.

Benzer bir ifadeyi Cüneyd-i Bağdâdî de kullanır: "Zühd, elinde bulunmayan şeylerin kalbinde de hâlî olmasıdır."⁷³

Süfyan-ı Sevrî ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin sözleri, zühdün tarihsel süreçte donup kalan bir kavram olmadığını bilakis günümüz insanına da hitap eden bir yönü bulunduğunu göstermesi açısından mühim görünmektedir.

4.3. Vera'-İhtiyat İlişkisi

Tasavvufta kullanılan vera' kavramının fıkıhta ihtiyat kavramı ile ifade edildiği görülmektedir.⁷⁴ Vera' kişinin ahlâkını yansıtırken ihtiyat, daha ziyade vera'nın teorik boyutunu temsil eder. Bu noktada ihtiyatın dinin emir ve yasaklarına uymada özellikle de helal-haram noktasında kişilerin genel tavrını ve ölçüsünü ifade eden bir kelime olduğu söylenebilir.⁷⁵

Söz konusu bu ölçünün sınırları Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından şöyle çizilmiştir: "Helâl bellidir, haram da bellidir. İki arasında birçok insanın -helâlden mi haramdan mı olduğunu- bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kim bu şüphelilerden sakınırsa dinini ve namusunu korumuş olur. Kim de şüpheli olana düşerse harama düşmüş olur. Şüpheli bir durumla karşı karşıya gelen kişi koru çevresinde koyun otlatan ve neredeyse koyunları koruya girecek olan çobana benzer."⁷⁶

Söz konusu hadiste helâl ve haram, dolayısıyla da Allah'ın müminlere çizdiği sınır belirtilmiş, şüpheliler koruya benzetilmiştir. Burada koru ile kast edilen şüpheli

⁷⁰ İbn Teymiyye, *ez-Zühd ve'l-Vera' ve'l-İbâde*, 53.

⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 211.

⁷² Âyette meâlen şöyle geçer: "Elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarıyınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez." el-Hadîd 57/23.

⁷³ Sircânî, *Sufism, Black and White*, 97.

⁷⁴ Uludağ, "Vera'", 43/50.

⁷⁵ Yunus Apaydın, "İhtiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/577.

⁷⁶ Buhârî, "İman", 39 (No. 52), "Büyü", 2; Müslim, "Müsâkat", 20 (No. 1599); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhameyd (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), "Büyü", 3 (No. 3329), Tirmizî, "Büyü", 1 (No. 1205); İbn-i Mâce, "Fiten", 14 (No. 3984); Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü's-Suğra*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbuât el-İslamiyye, 1406/1986), "Büyü", 2 (No. 4453).

fiiller, helâl değil harama daha yakın bir noktadadır. Bu nedenle de uzak durulmasında fayda vardır.

Esasında koru hadisi olarak nitelendirilen bu hadisin şüpheliyi terke teşvik olduğu ancak şüpheliden uzak durmanın vâcibiyetini bildirmedığının altı çizilmelidir. Zira şüpheli şey haram ve terki farz olsaydı Hz. Peygamber (s.a.s) onu kesin olarak yasaklardı. Ancak böyle yapmamış, sadece terkinin teşvik etmiştir çünkü burada şüpheli olanın harama götürme endişesi vardır.⁷⁷

Şüpheliler noktasında mü'minin tavrının ne olacağı sorusu İslam âlimlerince de tartışılmıştır. Bu noktada Nevevî (ö. 676/1277)'nin görüşü örnek olarak verilebilir. Nevevî eşyayı helâl, haram ve şüpheli olmak üzere üç kısımda inceler. Helalliğinde hiç şüphe bulunmayanlar; ekmek, meyve, yağ, bal, eti ve yumurtası yenilenlerin sütü v.b. yiyeceklerdir. Ayrıca konuşma, bakma, yürüme v.b davranışlar da böyledir. Haramlığı apaçık tanımlananlar ise içki, domuz eti, ölü eti, idrar, kokuşmuş kan, zina, yalan, giybet, laf taşıma v.b. gıda ve fiillerdir. Şüpheli olanlara gelince, bunların ne helalliği ne de haramlığı açık değildir. Dolayısıyla şüphelilerin hükmünü çok kimse bilemez. Ancak ulema nassla, kıyasla ya da istishabla bunların hükmünü bilirler. Şayet bir eşyanın helâl ve haramlığı noktasında tereddütte kalınır ve bu mesele hakkında nass veya icma' bulunmazsa o vakit müctehid ictihad eder, onu şer'i bir delille, haram veya helal dairesine dâhil eder. Bazen meselenin delili de ihtimallidir, kesin değildir. Bu durumda onun yapılmasının terkedilmesi vera' gereğidir.⁷⁸ Özetle; müctehid açısından konunun açıklığa kavuşmadığı şüpheli durumlarda her hâlükârda kaçınıldığı gözlenmektedir.

İslam âlimleri herhangi bir delile dayanmayıp kuruntu şeklindeki vesveselerle dinde aşırılığa götüren vehimleri, fikhî ölçüler içinde dikkate alınacak şek ve şüpheden ayırmışlardır. Buna göre, hakkında kesin bilgi bulunan bir konuda ortaya çıkan şek ve şüpheye itibar edilmez. Ayrıca herhangi bir hususta şüphe duyan kişi öncelikle bunu gidermek için gerekli araştırmaları yapmalı, sonuçta hangi yönde yakîn veya galip zan meydana gelirse ona göre davranmalıdır. Araştırmaya rağmen şüphenin devam etmesi halinde vera' gereğince harama düşmemek için şüpheli şeylerden imkân ölçüsünde kaçınma yolu tercih edilmelidir.⁷⁹

Hz. Peygamber (s.a.s) "Bir kul, günaha girme endişesiyle yapılması sakıncalı olmayan bazı şeylerden uzak durmadıkça müttakîler derecesine ulaşamaz."⁸⁰ demiştir. Yine bazı âlimlerden nakledildiği şekliyle mekruh, kul ile haram arasında bir

⁷⁷ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Şeyh Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru'l-Âfak el-Cedide, 1403/1983), 6/5.

⁷⁸ Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi Nevevî* (Endülüs: Müessesetü'l-Kurtuba, 1994), 11/37-40; Hasan Özer, "Fıkıh Literatüründe Yükümlülük Kuramı Bağlamında La Be'se (Bih) Kavramı", *Mârife Dini Araştırmalar Dergisi*, 17/1 (2017), 3.

⁷⁹ Hacı Mehmet Günay, "Şüphe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/264.

⁸⁰ Tirmizî, "Kiyâmet", 19 (No. 2451); İbn-i Mâce, "Zühd", 24 (No. 4215).

engel sayılmıştır. Mekruhu çok işleyen harama düşebilir. Mübah da kul ile mekruh arasında bir engeldir. Mübahta aşırıya kaçan mekruha düşebilir.⁸¹

Fıkıh literatüründe şüpheliler noktasındaki ihtiyatın iki kısımda incelenmiş olduğu ve vera'nın, mendub kabul edilen ihtiyat grubunda sayıldığı gözlenmektedir. Buna göre; bir kaba sokmadan önce ellerini üç defa yıkamak, ihtilaflı meselelerde her türlü mefsedetten uzak durmak, herhangi bir ibadet bitirilip o ibadetin rükünlerinden birinde şüphelenildiği durumda ibadetin tekrarlanması; vera' ve dolayısıyla mendub kabul edilen ihtiyat gereğidir.⁸²

Vâcip ihtiyat grubunda sayılanlar ise şu somut örneklerle daha iyi anlaşılabilir: Müslümanlarla kâfirlerin ölümleri karıştığında hepsi yıkanıp kefenlenir ve defnedilir. Yani yıkama-kefen ve defin işlemlerinde Müslümanların hakları gözetilerek işlem yapılır. Şayet ölünün Müslüman veya kâfir olduğunda iki şahitlik çelişirse yine aynı hüküm geçerlidir. Mevta yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır ve Müslümanların kabrine gömülür. Öte yandan haram olan mefsedeti bertaraf etmek de ihtiyatın şartından sayılmıştır. Mesela temiz kap-kirli kapla ya da temiz elbise kirli elbiseyle karıştıysa necâset mefsedetini gidermek için her ikisinden de uzak durmak ihtiyatın ve dolayısıyla da vera'nın gereğindedir.⁸³

Diğer bir örnek de içine haram karışan şüpheli paradır. Âlimler bu noktada ihtilaf etmiş, bazıları haram olan az bir miktar ise yenilebilir yoksa yenmez derken, İmam Ahmed "Evet bundan uzak durulması gerekir ancak hangi kısmın haram olduğu bilinmiyorsa yenilebilir." demiştir. Süfyân-ı Sevrî ise bunu terk etmeyi daha isabetli bulmuştur.⁸⁴

İmam Ahmed ve Süfyân-ı Sevrî'nin verdikleri hükümlerde vera'yı gözettikleri gözlenmektedir. O halde özet olarak denilebilir ki; şüpheli durumlarda ihtiyat yoluna gidilmeli ve şüphe kapısı sonuna kadar kapatılmalıdır.

İhtiyat noktasında diğer önemli bir husus da vesvesedir. Vesvese ile ihtiyat arasındaki fark şöyle özetlenebilir: İhtiyat; sünnete uymak, ifrat ve tefrite düşmeden gerektiği şekilde dini hükümleri uygulamaktır. Allah ve Rasûlü'nün razı olduğu ihtiyat bu tür bir ihtiyattır. Vesvese ise sünnetin dışında kalan ne Hz. Peygamber'in (s.a.s) ve ne de ashabının yapmadığı bir şeye uymaktır. Burada önemli olan nokta; ihtiyat ve vesvesenin sınırının sünnet dâhilinde belirlenmiş olmasıdır.

Öte yandan bazı ibadetlerde kişilerin tavırlarının ihtiyat mı vesvese mi olduğu tartışılmıştır. Abdestte uzuvları üç defadan fazla yıkamak, pisliği kesin bilinmeyen bir necâsetten dolayı elbiseyi yıkamak gibi davranışlar ihtiyattan değil vesvesedendir.

⁸¹ Günay, "Şüphe", 39/264.

⁸² Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz bin Abdüsselam es-Sülemî, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'am* (Kahire: Mektebetü Külliyyât el-Ezheriyye, 1414/1991), 2/18.

⁸³ Sülemî, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'am*, 2/21-22.

⁸⁴ Müneccid, *el-Vera'*, 50-51.

Kişinin vera'lı olacağı diyerek ihtiyatta aşırıya kaçması doğru görülmemiş, bu durum vera'dan ve selef-i sâlihın izinden gitmemek olarak sayılmıştır.⁸⁵

Sonuç olarak denilebilir ki hem tasavvufta hem de fıkhıta bütün hal ve durumlarda ifrat ve tefrite kaçmadan dengede bir tutum sergilemek önemsenmiştir.

4.4. Vera'- Havf İlişkisi

İnceleyeceğimiz son ilişki vera' ve havf kavramları arasındadır. Haramlardan ya da şüphelilerden sakınmak, takva-vera' ilişkisinde belirttiğimiz üzere, korku duygusunu da beraberinde getirmektedir. Ancak buradaki korku, daha ziyade "havfullah" ve "haşyetullah" denilen ve Yaratıcıyla kulun arasında tanımlanan korku türüdür. Havfullah (Allah korkusu), Allah'ın Zât'ını görmeden gıyabında duyulan korkudur. Allah'ın Zât'ından korkmak, O'na yakın olmayı uman kimsenin uzak kalmaktan korkmasıdır. Zünûn el-Mısrî (ö. 245/859) Allah'tan ayrılma korkusunu cehennem korkusuyla karşılaştırmış ve ikincinin ilki yanında denizde bir damla su gibi kalacağına değinmiştir. Haşyetullah ise saygıyla karışık, mârifete dayanan Allah korkusudur.⁸⁶

Kur'an'da havf (korku) kavramı, korkunun farklı tür ve boyutlarını içeren, saygı ile beraber korku duygularına karşılık gelen "haşyet, rahbet, işfak, feza, ru'b ve vecell" gibi farklı kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Bu kavramların, Kur'ân'ın pek çok âyetinde vurgulanması⁸⁷ Kur'an'ın korku duygusuna verdiği ehemmiyeti ortaya koyması bakımından mühim görünmektedir.⁸⁸

Örneğin bir âyette Yaratıcıya döneceklerini yakînen bilen mü'minler, Allah'a karşı huşû sahibi ve O'ndan korkan kişiler olarak nitelendirilmiştir.⁸⁹ Bu tanımlanan mü'min tipi, ibadetlerinde hassasiyet gösteren vera' ehlini de kapsamaktadır.

Kişilerdeki korku duygusu, bireyin Yaratıcısıyla ilişkisini şekillendirdiği gibi günlük yaşantısına da yön veren duygulardan birisidir. Bu duygu; ifrat boyutuna kaçtığı anda ümitsizlik ve karamsarlığa neden olurken, tefrit durumunda gevşeklik ve laubalilik ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da ortası bulunmalıdır.⁹⁰ Nitekim sadece ümit ve sevgiye dayalı bir eğitim insan fitratı açısından eksiktir. Bu nedenle zaman zaman korkuya da ihtiyaç olduğu son derece açıktır. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerim korku ve ümit dengesine dikkat etmiş ve imanlı insanın yetiştirilmesinde korkuyu kullanmıştır. Amaç, insana güzel ahlâki ve erdemleri kazandırmaktır. Diğer taraftan

⁸⁵ Cevziyye, *Kitâbu'r-Rûh*, 359.

⁸⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001), 161; Nurdoğan Türk, "Kur'an Işığında Korku ve Etkileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 147; M. Mansur Gökcan, "Tasavvufta Allah Korkusu (Havf)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2004), 254, 258.

⁸⁷ el-Mü'minûn 23/57, el-Âli İmrân 3/151, el-Me'âric 70/27, en-Neml 27/87, el-Enfal 8/2.

⁸⁸ Tülay Düzenli, "Kur'an'da Korku Kavramı ve Dîni İletişim Yoluyla Tutum Değişimine Etkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 948-949.

⁸⁹ el-Bakara 2/45.

⁹⁰ İmam Gazzâlî, *İhyâ*, 4/ 289.

insanın başkaları tarafından ezilmesi, bastırılması anlamına gelebilecek negatif korku ise kesinlikle tasvip edilmemiştir.⁹¹

Vera'nın yasaklara karşı duyarlılık tarafı düşünüldüğünde, Kur'an'da çokça dile getirilen havf kavramı ile vera'nın ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Allah'a duyulan korku aslında Allah'ı bilmekten, O'na yakın olmaktan, O'nu görüyormuş gibi kulluk etmekten, O'nun huzurunda yasaklarını işlemekten utanmaktan kaynaklanan bir korku olup vera'dan kaynaklanır çünkü O'ndan çekinen, sırf O'na olan saygısından dolayı yasaklarına yönelmez. Bu şekilde düşünen vera'nın gereği olarak helal rızıkla beslenir. Allah korkusunun kalbe egemen olması için de helal yoldan kazanmak ve helal rızık yemenin gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁹² Görüldüğü gibi vera' ve korku, helal rızık noktasında kesişmektedir.

Öte yandan Allah korkusu dışındaki korkuların insanı korktuğu şeyden uzaklaşmaya sevk ettiği, tam tersine Allah korkusunun ise mü'mini rûhen motive ederek Rabbine yaklaştırdığı hatırlandığında⁹³ havfin vera' üzerindeki pozitif etkisi de açıkça görülmektedir. Korku sadece kişinin Allah ile ilişkisinde değil, hayatın tüm safhalarında var olan bir duygudur. İnsan, hayatı boyunca korku olgusuyla birlikte yaşar. Hastalık, maddi sıkıntılar, başarısızlık, iş bulamama, ölüm ve benzeri hususlar hakkında duyulan korkular, bunlardan sadece birkaçıdır. Bütün bu korkular, bir açıdan insan hayatında engel teşkil ediyor gibi görünürken, aslında kişinin kendisine zarar verecek şeylerden uzak durmasını, bedensel, ruhsal ve toplumsal konumunu denge ve düzen içinde devam ettirmesini sağlar. Dolayısıyla, gerekli ve faydalı bir duygu olan korkunun, ne maddî ne de dinî alanda insan hayatından uzaklaştırılması mümkün değildir. Dünyevî korkular gibi dinî yaşamdaki korkular da insanın manevî yaşamını düzenleyerek, ibadetleri yerine getirmesini, haramlardan kaçınmasını ve her şeyi bir ölçü içinde yapmasını mümkün kılmaktadır.⁹⁴ Bu yönüyle havf, vera' ile yakından ilintili bir kavram olarak kulun müttekâmil bir insan olması, mutlak hayra ulaşması yolunda katkıda bulunan amillerden biri sayılabilir.

Sonuç

Tasavvuftaki önemli makamlardan biri olan vera'yı incelediğimiz bu çalışmamızda vera'yı çeşitli boyutlarıyla ele almaya çalıştık. Başlangıçta sadece haramlardan sakınmak olarak görülen vera'nın daha sonra mübâhlardan da kaçınma şeklinde bir anlam genişlemesine uğradığı gözlenmektedir.

⁹¹ İsmail Hilmi Bilgi, "Kur'an'da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 250.

⁹² Gökcan, "Tasavvufta Allah Korkusu (Havf)", 260, 266.

⁹³ Türk, "Kur'an Işığında Korku ve Etkileri", 147. Ebû Hasen Nûri bu durumla ilgili olarak şöyle demiştir: "Korkan Allah'tan yine Allah'a kaçan kimsedir." Ebû Halef Taberî, *Selvetü'l-Ârifîn ve Ünsü'l-Müşakkîn (The Comfort of the Mystics: A Manual and Anthology of Early Sufism* içinde), thk. Gerhard Böwering – Bilal Orfali (Leiden: Brill, 2013), 40.

⁹⁴ Zeki Hâlis, "Kur'an'da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri", *Turkish Studies* 11/5 (2016), 327-328.

Vera' sadece tasavvufu ilgilendiren bir kavram değil, tefsir, hadis ve fıkıh alanında da karşılığı olan bir kavramdır. İslam hukukunda yaygın olarak kullanılan "ihtiyat" kavramının eş değeridir. Aralarındaki ince fark vera'nın kişinin ahlakını yansıtan bir boyutunun olması, ihtiyatın ise daha ziyade teorik çerçevede kullanılmasıdır.

Çalışmada vera'nın; "zühd", "takva", "havf" kavramlarıyla doğrudan, "vesvese", "şüphe", "tebettül" gibi kavramlarla da dolaylı yönden bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Bu kavramlar içinde takva ve vera'nın ortak noktası korku ve sakinmadır. Vera'nın yasaklara karşı duyarlılık tarafı ise onun havf kavramıyla birlikte anılmasına neden olmaktadır. Havf, vera' üzerinde -sanılanın aksine-pozitif etkiye sahip bir unsurdur. Zira sözlük anlamında ifade edildiği gibi, korkuyu barındırması vera'nın kazanımında önemli görünmektedir. Nitekim Allah korkusu ve âhirette hesabın varlığı, nefsânî arzuları kontrol etmenin gereğidir. Vera'nın gözetilmesi, şahsın hareketlerinde otokontrol mekanizmasını geliştirmesi ve böylece helal sınırların dışına çıkmaması sonucunu doğurmaktadır. Aksi durum ise nefsânî arzuların etkisiyle şüphelilere yaklaşılmasını dolayısıyla da haramlara giden yolun açılmasına vesile olmaktadır. Bu durum vera'dan uzaklaşmanın doğal bir sonucudur. Haramlara karşı vera'nın yokluğu, kişinin kalbindeki Allah sevgisini sorgulamasının bir sebebidir çünkü Allah'ı gerçekten seven onun koyduğu yasaklara yaklaşıma konusunda tereddüt gösterir.

İman ve ihsan mertebelerinin en yükseklerinden sayılan ve Allah'ın bir hîbesi olan vera' makamı yoğun bir emek, çaba ve gayreti gerektirmektedir. Yanı sıra bütün amellerde ihlas ve Allah'ın rızası gözetilmelidir. Vera'; bu kişisel çabanın ortaya koyduğu sonuç dışında toplumsal açıdan da önemlidir. Arzularını kontrol altına almayı başaran bireyde başkalarına karşı sevgi ve hoşgörü gelişir. Üstün ahlâka sahip kişilerin artmasıyla o toplumun temiz ve dürüst bir topluma dönüşür. Her iki dönüşüm de kişiler ve toplumlar için faydalı sonuçlar içermektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, t.y.
- Apaydın, Yunus. "İhtiyat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/ 577-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *el-Câmiu' li Şuabi'l-İman*. 14 Cilt. thk. Muhtar Ahmed Nedvî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bilgi, İsmail Hilmi. "Kur'an'da Korku Olgusu Neden ve Nasıl Kullanılmıştır?". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2015), 229-251.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Damla Yayınları, 2012.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-Üns*. haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara. İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Cevziyye, İbn Kayyim el-Kitabu'r-Rûh. çev. Şaban Haklı, İstanbul: İz Yayınları, 2007.

- Cevziyye, İbn Kayyım el-*Medâricu's-Sâlikîn*. çev. Ali Ataç vd.. 3 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Çubukçu, Hatice. "İslam Tasavvufunda Hz. Ebubekir'in Yeri". *Akademik Bakış Dergisi* 66 (Mart-Nisan 2018), 412-429.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm ed-Dârânî. 4. Cilt. Riyad: Dâr'ul Muğnî, 1412/2000.
- Düzenli, Tülay. "Kur'an'da "Korku" Kavramı ve Dini İletişim Yoluyla Tutum Değişimine Etkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 946-956.
- Ebû Dâvûd. Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhumeyd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Ece, K. Hüseyin. *İslam'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2008.
- Erginli, Zafer vd. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Gökcan, M. Mansur. "Tasavvufta Allah Korkusu (Havf)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2004), 249-276.
- Görgün, Tahsin. "İbn Habîb es-Sülemî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/ 510-513. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Gözel, Mehmet. *Kur'an'da Havf Kavramı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Günay, Hacı Mehmet. "Şüphe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/263-265. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hâlis, Zeki. "Kur'an'da Haşyet Kelimesinin Semantik Analizi ve Haşyet Duygusunun Kullanım Yerleri". *Turkish Studies* 11/5 (2016), 315-350.
- Harkûşî, Abdulmelik Muhammed İbrahim en-Nişaburî. *Kitâbu Tezhîbi'l-Esrâr*. thk. Bessam Muhammed Bârud. Abu Dabi: El-Mecmau's-Sekâfi, 1999.
- Harrâz, Ebû Said. *et-Tarîku illallah Kitabu's-Sıdk*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1119.
- Heyet. *el-Mû'cemu'l-Vasît*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1972.
- Heyet. *Mu'cemu Elfâzil Kur'ani'l-Kerîm*. Mısır: Mû'cemu'l-Lugati'l-Arabiyye, 1390/1970.
- İbn Asakîr, Ebû Kasım Ali b. Hüseyin. *Târihu Medineti Dımaşk*. thk. Ahmed b. Mahmud – İbrahim b. Abbas. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1990.
- İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. *Kitâbu'l-Vera'*. thk. Ebû Abdullah Muhammed b. Hamedî'l-Humûd. Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1988.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Şeyh Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfak el-Cedîde, 1403/1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ensârî. *Lisanu'l-Arab*. thk. Emin Muhammed Abdülvehhab – Muhammed Sadık Ubeydî. 17 Cilt. Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Turâsil Arabî, 1999.
- İbn Teymiyye. *ez-Zühd ve'l-Vera' ve'l-İbâde*. thk. Hammad Selâme. Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1987.
- İmam Gazzâlî. *İhyâu Ulûmiddîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınları, 1992.
- İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiya*. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1979.
- İsfehânî, Ragıb. *ez-Zeria ila Mekârimi's-Şeria*. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1980.
- İsfehânî, Ragıb. *Müfredât-Kur'an Istılahları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş – Mehmet Yolcu. 2 Cilt. İstanbul: Çıra Yayınları, 2006.

- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Kaşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak. *Doğuş Devrinde Tasavvuf – Ta'arruf*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Abdulhalîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf. Kahire: Dâru's-Şa'bî, 1979.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arabî, 1406/1985.
- Muhâsibî, Haris b. Esed. *el-Mekâsib ve'l-Verâu ve's-Şüphetü ve'l-Beyânu Mebâhisiha ve Mahzûrihâ*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, 1987.
- Muhâsibî, Haris b. Esed. *er-Riâye-Kalp Hayatı*. çev. Abdülhakim Yüce. İstanbul: Işık Yayınları, 2005.
- Müneccid, Muhammed Salih. *el-Vera'*. Cidde: Zâd Neşriyat, 2009.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. 5 Cilt. b.y.: Dâru İhya et-Turâsî'l-Arabî, t.y.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü's-Suğra*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbuât el-İslamiyye, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref. *Sahîh-i Müslim bi Şerhi Nevevî*. 12 Cilt. Endülüs: Müessesetü'l-Kurtuba, 1994.
- Özer, Hasan. "Fıkıh Literatüründe Yükümlülük Kuramı Bağlamında Lâ Be'se (Bih) Kavramı". *Mârife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/1 (2017), 1-27.
- Özköse, Kadir. "Zühd ve Sûfilerin Zühde Yükledikleri Anlam-Tasavvufta Dünyevîleşmeye Tepkisel Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 175-194.
- Sezgin, Fuad. *Arap İslam Bilimleri Tarihi*. 18 Cilt. İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2015.
- Sircânî, Ebu'l-Hasan. *Sufism, Black and White- A Critical Edition of Kitâb al-Bayâd wa-l-Sawâd*. ed. Bilal Orfali- Nada Saab. Leiden: Brill, 2012.
- Sülemî, Ebû Muhammed İzzeddin Abdülaziz bin Abdüsselam. *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-En'am*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Külliyyât el-Ezheriyye, 1414/1991.
- Taberî, Ebû Halef. *Selvetü'l-Ârifîn ve Ünsü'l-Müştakkîn (The Comfort of the Mystics: A Manual and Anthology of Early Sufism içinde)*. thk. Gerhard Böwering – Bilal Orfali. Leiden: Brill, 2013.
- Tek, Abdurrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2017.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*, thk. Beşşar Avvad Marûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1998.
- Tûsî, Ebû Nasr es-Serrac. *el-Luma'*. thk. İmad Zeki el-Bârûdî. Kahire: Mektebetü't-Tevfikîyye, t.s.
- Türk, Nurdoğan. "Kur'an Işığında Korku ve Etkileri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019), 140-157.
- Uludağ, Süleyman. "Vera'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/ 49-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.

Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.